

De danske ministerier 1972-1993

- | THORSTEN BORRING OLESEN UNDER MEDVIRKEN AF NIELS WIUM OLESEN: *De danske ministerier 1972-1993, del 1: Anker Jørgensens tid, 1972-1982*, Gads Forlag, København 2017, 622 s., 349,95 kr.
- | NIELS WIUM OLESEN UNDER MEDVIRKEN AF THORSTEN BORRING OLESEN: *De danske ministerier 1972-1993, del 2: Poul Schlüters tid, 1982-1993*, Gads Forlag, København 2018, 674 s., 349,95 kr.

Værkserien *De danske ministerier* har med denne nye tilføjelse af Thorsten Borring Olesen og Niels Wium Olesen, dækkende perioden 1972-1993, fået en værdig og flot arvtager efter Svend Thorsens og Tage Kaarsteds fire forudgående bind om dansk politisk-parlamentarisk historie siden 1848 (perioderne 1848-1901 og 1901-1929 af Thorsen, og 1929-1953 og 1953-1972 af Kaarsted). Ligesom forgængerne er det nye værk fordelt på to velvoksne bind med i alt 1.100 siders tekst og 95 siders noter, finansieret af PFA-Pension. Med sans for timing har pensionselskabet markeret en række af sine jubilæer med udgivelsen af et bind – det første ved 50-års jubilæet i 1967, det andet ved 55-års jubilæet i 1972, det tredje ved 60-års jubilæet i 1977, det fjerde ved 75-års jubilæet i 1992 og nu femte og sjette bind ved 100-års jubilæet i 2017/18.

Borring Olesen og Wium Olesen gør det dog fra begyndelsen klart, at de på nogle punkter ikke uden videre følger i deres forgængeres fodspor. Det gælder både rammesætning, fokus og fremstillingsform. Naturligt nok er forfatterne grundlæggende struktureringsprincip stadig den givne periodes forskellige ministerier. Da de 20 års ministerier kun havde tre forskellige statsministre – Anker Jørgensen, Poul Schlüter og Poul Hartling, hvor den sidstnævnte kun sad i 14 måneder (december 1973 til januar 1975) – er det også kun naturligt, at de to delbind i titlen bærer henholdsvis Anker Jørgensens og Poul Schlüters navn; begge var regeringsledere i omkring ti år. Det fastlagte koncepts fokus på den politisk-parlamentariske proces, på regeringsførelsen og på tydelige biografiske islæt om de enkelte ministre er heller ikke fraveget i væsentlig grad.

Alligevel er de to nye bind lidt mindre biografisk anlagt end forgængerne. Man leder stort set forgæves efter oplysninger om mere private eller personlige sider af ministrenes, herunder statsministrenes, liv og levned. Skabelonen med at følge alle ressortområder under alle de skiftende ministerier er også forladt til fordel for en koncentration om de efter forfatterne opfattelse væsentligste fokusområder under hver regering. Den mere generelle og strukturelle samfundsudvikling nationalt og – i mindre grad – internationalt er også i lidt højere

grad integreret i fremstillingen, end tilfældet var i de tidligere bind, hvor den christiansborgske verden i højere grad dominerede fremstillingen. Endelig er hvert delbind forsynet med en sammenfatning og konklusion med opsamling af hovedtræk i delperiodernes politiske og samfundsmæssige udvikling. Det sidste delbind er endda udstyret med endnu en 30 sider lang sammenfattende konklusion, skrevet af de to forfattere i fællesskab. Disse sammendrag og opsummeringer er nyttige til at skabe overblik for læserne over to så detaljerede og stofmættede bind, som der her er tale om; de er tillige ordrige og ikke uden en del gentagelser, også ned i formuleringer.

Også hvad angår kilde- og litteraturgrundlag går de to delbind i nogen grad nye veje. Mens Kaarsteds to bind havde relativt sparsomme noter og ofte ret upræcise henvisninger, bl.a. for at sløre kilderne til fortrolige oplysninger, er Olesen og Olesen omhyggelige med præcist at kildebelægge alle væsentlige informationer, herunder fra de benyttede arkiver. Disse omfatter foruden ministermødereferaterne og relevante folketingsgruppers mødeprotokoller især centrale ministerarkiver, embedsarkiver, nogle partiarkiver samt Udenrigspolitisk Nævns mødereferater. Hertil kommer Anker Jørgensens dagbøger samt forfatterinterviews med nogle få nøglepolitikere. Bemærkelsesværdigt nok er det dog ikke lykkedes forfatterne at opdrive Radikale Venstres gruppeprotokoller fra Schlüter-regeringernes periode. De kunne måske ellers kaste et interessant lys over dette partis vigtige rolle under den såkaldte fodnotepolitik, ikke mindst i forbindelse med det såkaldte atomvalg i 1988. Den anvendte litteratur omfatter foruden bredere historiske fremstillinger og særlige punktstudier også politologiske vælgerundersøgelser og aktørerindringer, suppleret af den efterhånden betydelige række af journalistisk prægede biografier om ledende ministre og andre politikere i perioden.

De to delbind fremstår overordnet som imponerende, detaljerede, helstøbte og meget veldokumenterede fremstillinger. De ikke blot beskriver, fortæller og forklarer omhyggeligt de skiftende ministeriers regeringsførelse og politik på de vigtigste områder. De er også over mange strækninger så analytisk anlagte, at læseren ikke kun får solide svar på hvem, hvad og hvornår, men også grundigt argumenterede bud på mange hvorfor-spørgsmål.

Anker Jørgensen

Første delbind om (primært) de økonomisk og politisk turbulente 1970'ere udrulles med pædagogisk klarhed og stringens af Borring Olesen. En hovedpointe i hans fremstilling er – nok ikke så overraskende for den, der er fortrolig med perioden – at Anker Jørgensens lange (og Poul Hartlings korte) statsministerperiode faldt i en eks-

tremt vanskelig tid. Efter 1960'ernes „guldalder“ i Danmark og resten af den vestlige verden med økonomisk højkonjunktur og velfærdsstatens udbygning og konsolidering begyndte de første makroøkonomiske krisetegn at vise sig, allerede før oliekrisen satte ind i slutningen af 1973 og endda allerede før Anker Jørgensens overtagelse af regeringsledelsen i oktober 1972, umiddelbart efter at befolkningen med klart flertal – og givetvis primært af økonomiske årsager – havde stemt Danmark ind i EF. Jens Otto Krag så utvivlsomt korrekt, at den folkelige fagforeningsformand Anker Jørgensen, der trods sin placering på Socialdemokratiets venstrefløj havde været tilhænger af Danmarks medlemskab af EF, som ny statsminister – uanset sin begrænsede parlamentariske erfaring – efter den opslidende debat for og imod EF-medlemskabet kunne blive en samlende lederfigur for det splittede parti og måske endda for landet som helhed.

Men det var ikke nok, da oliekrisen efter Mellemøstkrigen i oktober 1973 ramte Danmark med fuld kraft. Økonomisk nedgang og massearbejdsløshed fulgte, samtidig med det såkaldte jordskredsvalg i december 1973, hvor de politisk-parlamentariske (efter)virkninger af velfærdsstatens hastigt stigende skattetryk slog igennem sammen med effekten af de værdipolitiske skift, bl.a. i form af vedtagelsen – også med borgerlige stemmer – af lovene om fri billedpornografi og fri abort, samt af den fortsat betydelige folkelige EF-modstand. Chokerede politikere fra de gamle politiske partier måtte notere, at hele fem nye partier på én gang fik plads på tinge: Fremskridtspartiet, Kristeligt Folkeparti, Centrum-Demokraterne, Retsforbundet og Danmarks Kommunistiske Parti (de to sidstnævnte partier havde dog været repræsenteret i Folketinget indtil 1960). En tredjedel af tingets medlemmer blev udskiftet. Der var tale om et bekymrende oprør fra både højre og venstre, set fra de fire gamle midterpartiers synspunkt.

Under de utaknemmelege omstændigheder havde Anker Jørgensen ikke så meget imod – for en tid – at afgive statsministerposten til en ambitiøs Poul Hartling, hvis „smalle“ Venstre-regering (med kun 12 ministre) forudsigeligt nok hurtigt kørte fast, ledsaget af kæmpedemonstrationer og protestaktioner fra fagbevægelse og venstrefløj. Boring Olesen understreger, at uanset deres indbyrdes politiske uenigheder delte Poul Hartling og Anker Jørgensen en dyb bekymring over særligt Fremskridtspartiets styrke, og de var enige om at isolere partiet og holde det uden for al parlamentarisk indflydelse. Det lykkedes, og ved folketingsvalget i 1981 – det sjette siden 1971, men alle med høj valgdeltagelse – var Fremskridtspartiet slidt ned til 16 mandater mod 28 i 1973. Det var bl.a. resultatet af Poul Hartlings afvisning under regeringsdramaet i januar 1975 af at danne en borgerlig regering på Mogens Glistrups og Fremskridtspartiets nåde.

Det banede vejen for Anker Jørgensens tilbagevenden til statsministerposten, som han fastholdt indtil 1982, ikke mindst fordi han insisterede på sine socialdemokratiske mindretalsregeringers brede forligssamarbejde hen over midten, men også fordi de små borgerlige midterpartier – som Venstres Anders Andersen observerede i sin folketingsgruppe i 1977 – var „hundeanngste for valg“ (s. 301). Eller som Anker Jørgensen betrodde sin dagbog samme år: „Vor styrke er de andres splittethed“ (s. 237). Bagsiden var, som Borring Olesen refererer Venstres Jens Peter Jensen for på et tidspunkt at have bemærket, at „det parlamentariske etkammersystem havde udviklet sig til et pulterkammersystem, hvor politik blev skabt i dølgsmål uden for folketingsalen i små lukkede forligsforhandlinger“, mens Folketingets partier ofte kun blev inddraget for alibiets skyld. Partifællen Knud Enggaard supplerede ved at pege på det virkelige problem, nemlig de næsten månedlige kriseforlig, som ofte overlappede hinanden og komplicerede politiken: Hvem var med i hvad, og hvem var bundet af hvad? Det var ikke til at overskue, og det var „undergravende for folkestyret“ (s. 300 f.).

Den politisk-parlamentariske situation blev på den anden side gradvis stabiliseret efter jordskredsvalget; men der var mange bump på vejen, som Borring Olesen systematisk analyserer. Først og fremmest det, forfatteren kalder „ubalancerens ubønhørlighed“, som indhentede politikerne i sidste halvdel af 1970'erne. Under den lange højkonjunktur siden 1958 var balance på statsbudgettet og betalingsbalancen blevet noget, man ikke mente at skulle bekymre sig så meget om, for mulige underskud kunne jo dækkes af den fortsatte vækst. Men sådan var det pludselig ikke længere i 1970'erne. Selv nu søgte man dog at overbevise sig selv om, at tilbageslaget kun var midlertidigt, og at samfundsøkonomien kunne komme sig ved en ekstra udpumpning af offentlige midler eller ved skattelettelser. Om ikke andet kunne man satse på, at det vesttyske „vækstlokomotiv“ kunne trække den danske og hele den vesteuropæiske økonomi i gang igen. Men som Borring Olesen fremhæver, trumfede vesttyskernes traditionelle hensyn til prisstabilitet igen ønsket om at bekæmpe arbejdsløsheden. Resultatet i store dele af den vestlige verden blev stagflation, både stagnation og inflation, forstærket i Danmark af ordningen med lønmodtagernes automatiske dyrtidsregulering, indført helt tilbage lige efter 1. Verdenskrig.

Løsningen blev især devalueringer og delvis mislykkede forsøg på såkaldt indkomstpolitik, hvor dyrtidsportionerne fra 1976 og frem blev indefrosset. Til gengæld for løntilbageholdenheden lød kravet fra fagbevægelsen, og ikke mindst fra LO's formand, Thomas Nielsen, om „økonomisk demokrati“ (ØD) eller „overskudsdeling“ (OD): Demokratiet måtte ikke stoppe ved fabriksporten, men skulle også give lønmodtagerne andel i virksomhedernes overskud og medindflydelse på deres

investeringer. Men Socialdemokratiets og LO's model med centrale ØD-fonde bestyret af fagbevægelsens top blev, vurderer Borring Olesen, lanceret for tidligt og uigennemtænkt, så forslaget var uspiseligt både for den „pamper-kritiske“ venstrefløj (som også omfattede de radikale) og for arbejdsgiversiden og de borgerlige partier, som frygtede „LO-socialisme“. Men uden ØD/OD var der ingen accept af indkomstpoltikken. Resultatet blev en opslidende stillingskrig mellem Socialdemokratiet og LO, personificeret i Anker Jørgensen og Thomas Nielsen. Alt imens blev de økonomiske ubalancer, inklusive et løbsk renteniveau og en arbejdsløshed på over ni pct., yderligere forværret af den anden oliekrise i 1979-80 (efter revolutionen i Iran), prægnant udtrykt i finansminister Knud Heinesens berømte advarsel fra 1981 om, at dansk økonomi havde kurs mod afgrunden. Det skulle forstås på den måde, at Danmarks lånevilkår i udlandet kunne blive forringet så meget, at landets økonomiske politik blev dirigeret udefra.

Det kortvarige eksperiment med „arbejder-bonde-regeringen“ i 1978-79 mellem Socialdemokratiet og Venstre var – trods reformer som efterlønsordningen – ingen succes, bl.a. fordi det ikke lykkedes at overvinde den nedarvede, gensidige mistillid. Alligevel vurderer Borring Olesen, at det i situationen var nødvendigt at få afprøvet muligheden, ikke mindst fordi der i årene forud var bygget op til den, hvilket havde skabt et forventningspres. Da fiaskoen viste sig, var det lettere at åbne for alternative politiske veje.

Meget er i tidens løb blevet sagt og skrevet om Anker Jørgensens svage politiske ledelse og manglende nationaløkonomiske indsigt. Uden helt at afvise kritikken fremholder Borring Olesen, at der et stykke af vejen er tale om mytedannelser. Han fremhæver med rette de ekstraordinært vanskelige politisk-økonomiske vilkår, og han minder om, at statsministeren i sin inderkreds gennem årene havde særdeles kompetente økonomisk-politiske rådgivere i Per Hækkerup, Knud Heinesen, Jens Risgaard Knudsen, Mogens Lykketoft og Kjeld Olesen. Det hører dog med, som de to forfattere påpeger i deres fælles sammenfatning, at Knud Heinesens økonomiske politik med vægt på offentlige besparelser i nogen grad blev modarbejdet af arbejdsminister Svend Aukens ønske om en ekspansiv politik med fokus på øget beskæftigelse.

Poul Schlüter

Da Anker Jørgensen kastede håndklædet i ringen i september 1982 og i lønligt socialdemokratisk håb og forventning om, at det ville blive kortvarigt, gav plads for den konservative Poul Schlüter i statsministerstolen, skete det uden folketingsvalg, ligesom da Anker Jørgensen selv var blevet statsminister ti år tidligere. I sit delbind om Schlüters knap 10½ års uafbrudte periode som chef for fire skiftende borgerlige koa-

litionsregeringer fremhæver Niels Wium Olesen, hvordan den konservative leder nærmest fra begyndelsen formåede at sætte en helt ny politisk dagsorden. Schlüter havde med store modbydelser fået Venstres leder, Henning Christophersen, til at give afkald på statsministerposten til fordel for finansministerposten. Wium Olesen viser, hvordan dette blev en noget nær perfekt arbejdsdeling: Schlüter viste sig som en strålende politisk kommunikator med sprogsans og med en vis underspillet humor ("genopretningspolitik", "modernisering", "afbyureaukratisering", "regelsanering", "det skal være lettere at være dansker", "det går ufattelig godt", "ideologi er noget bras", "jeg er ikke så konservativ, at det gør noget" osv.), mens Christophersen i det økonomiske maskinrum i de første par år blev en stærk og initiativrig finansminister med saglig indsigt, stort overblik og visioner, som Schlüter forstod at udnytte. Som pragmatisk, midtsøgende socialkonservativ forstod Schlüter også at udvikle samarbejdet mellem de fire partier i sin første koalitionsregering, som foruden De Konservative og Venstre bestod af Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti. En så bred regering (som Schlüter naturligvis døbte "firkløverregeringen") var i sig selv hidtil uset i dansk politik i fredstid.

Krisebevidstheden i befolkningen var i 1982-83 blevet så stor, at Schlüter-regeringens nok så håndfaste, men vellykkede økonomiske politik – fastkurspolitik, reel afskaffelse af den automatiske dyrtidsregulering, offentlige besparelser, skrotning af ØD/OD-tanken – fik opbakning fra et klart vælgerflertal. Det var tilfældet trods indædt modstand fra fagbevægelsens venstrefløj, som afsatte 180 mio. kr. til at få fjernet regeringen, hvis politik den hævdede ville føre til en "social massegrav". Men Schlüter-regeringen havde også, som Wium Olesen husker at gøre opmærksom på, det held, at den fra begyndelsen havde økonomisk medvind, da konjunkturerne i vinteren 1982-83 vendte til det bedre. Det medvirkede nok til De Konservatives historisk store mandatsejr ved valget i 1984. Først i 1986-87 indtrådte igen en international økonomisk afmatning, og herefter begyndte det at gå mindre godt for Schlüters regeringsledelse. Henning Christophersen havde allerede i 1984 forladt regeringen til fordel for en – personligt mere økonomisk lukrativ – kommissærpost i EF, hvorefter Uffe Ellemann-Jensen som ny leder af Venstre havde et lidt mere besværligt parløb med Schlüter. Onde tunger talte om, at Venstre, som hældede stadig mere til en liberal kurs, på samme tid var i regering og i opposition.

I de sidste år, hvor firkløverregeringen var blevet erstattet af først en KVR-regering (efter afgørende forarbejde mellem Schlüter og De Radikales leder Niels Helveg Petersen, fremhæver Wium Olesen) og derefter af en KV-regering, blev Schlüters og De Konservatives opmærksomhed og energi efterhånden opslugt af Tamil-sagen, mens arbejds-

løsheden steg til over 300.000. Wium Olesen er generelt positiv i sin vurdering af Schlüters indsats som regeringschef, men over Tamil-sagen falder der en hård, men næppe for hård dom: Schlüter var „tydeligvis mere optaget af at få interessen for sagen til at dø end af at få den fuldstændig afdækket“, hvorfor der var tale om „et ledelsessvigt“ (s. 598 f.). Prisen for svigtet var som bekendt statsministerposten.

Tamil-sagen var også et udtryk for, at udlændingespørgsmålet var ved at indtage en mere fremtrædende plads på den politiske dagsorden (bl.a. ved folketingsvalget i 1987). Det samme var forurenings- og miljøspørgsmålet, og på det værdi- og mediepolitiske område var det en klar borgerlig sejr, da det delvist reklamefinansierede TV2 i 1988 brød Danmarks Radios monopol. Det var også en sejr, at ØD-spøgelset blev manet endeligt i jorden med indførelsen i 1989 af arbejdsmarkedspensioner for LO-området. Til gengæld var KV-regeringens nederlag ved folkeafstemningen om Maastricht-traktaten i 1992 så eftertrykkeligt, at landets nye Europapolitik – tilslutning til den Europæiske Union – først blev mulig under medvirken af SF under en ny socialdemokratisk regering i 1993. Meget af dette pegede også fremad. Som de to forfattere præcist formulerer det i deres fælles sammenfatning i delbind 2: „værdipolitikken, ikke mindst partiernes placering på akse national-international, ville komme til at overlejlre eller gennemskære den traditionelle højre-venstre-akse som pejlemærke for grundlæggende politiske anskuelse og som politisk kampplads“ (s. 582).

Særligt Wium Olesen fremhæver i det hele taget 1980'erne som en politisk transformationsperiode, hvor en stor og stærk velfærdsstat og kollektive arbejderklasseværdier gradvis blev nedprioriteret til fordel for individualisme, privatiseringer og middelklasseværdier. Men forfatterne understreger også med rette, at den såkaldt ny-liberale bølge – med klare konservative islæt – fra Storbritannien og USA (Thatcher- og Reagan-regeringerne) slog igennem i Danmark i noget afdæmpet form: Schlüter-regeringerne nedbrød ikke velfærdsstaten, men påbegyndte en vis omstilling af den.

Desiderata

Så vidt, så godt. Det er umuligt selv i en længere anmeldelse at yde de to bind fuld retfærdighed. Mange delemner og undertemaer må her lades uomtalte, selv om de kunne fortjene at blive fremhævet, men der er naturligvis også prioriteringer og tolkninger, som kan diskuteres, og der kan endda peges på nogle mindre mangler. Vurderingen af Anker Jørgensen og hans regeringstid kunne nok lidt tydeligere have fremhævet, at den nye regeringschef (heller) ikke havde større indsigt i statens og embedsværkets organisation, som netop i begyndelsen af 1970'erne stod over for fornyelser og en vis reorganisering, herunder

bl.a. nye karrieremønstre for embedsmændene, nye organisationsformer i ministerierne og ikke mindst indførelsen af økonomisk modelarbejde i Finansministeriet. Sådanne reformer, som afspejlede samfundsmaskineriets øgede kompleksitet, var med til på længere sigt at styrke embedsmandsdeltagelsen i formuleringen af regeringernes politik.¹ Det nævnes dog i delbind 2, at særligt Finansministeriets øgede indflydelse, bl.a. med computerstyrede økonomiske modeller, begyndte i den behandlede periode. Det kan også undre lidt, at der ikke refereres mere direkte til Ove Kaj Pedersens arbejde om konkurrencestaten og dens gennemslag i 1990'erne, i hvert fald som perspektivering på den behandlede periode, da begrebet ifølge Pedersen selv har rødder netop i 1970'ernes og 1980'ernes økonomisk-politiske udvikling.²

Der savnes også en vurdering af miljøminister Per Stig Møllers fremstilling af sin og ministeriets embedsmænds angiveligt afgørende rolle som „nøddeknækker“ under forhandlingerne på FN-miljøkonferencen i København i 1992, som fremskyndede et stop for de stoffer, der nedbrød ozonlaget.³ Den voksende interne konservative kritik af Schlüter for i for høj grad at tilgodese regeringernes skiftende koalitions partnere på bekostning af sit eget parti, som mistede mange medlemmer sidst i perioden, kunne også have været fremhævet mere. Det samme kunne det slag, hustruen og rådgiveren Lisbeth Schlüters død i 1988 betød personligt for hans indsats som regeringschef herefter.

Så er der de udenrigs- og sikkerhedspolitiske afsnit, som især fylder i delbind 2. Generelt finder denne anmelder, at også disse afsnit er afbalancerede og dækkende i deres beskrivelser og analyser. Her og dér kunne man dog godt ønske sig et lidt skarpere blik på de internationale sammenhænge, de danske regeringer indgik i. I den korte redegørelse for den økonomiske krise i begyndelsen af 1970'erne (del 1, s. 21 f.) kunne det materielle grundlag for Vesteuropas og dermed også Danmarks „industrialiseringsguldalder“ efter 2. Verdenskrig, altså den helt uhindrede adgang til meget billig og rigelig mellemøstlig olie, godt være fremhævet mere på linje med det dollarbaserede Bretton Woods-frihandelssystem. Allerede Marshallplanens fædre var yderst opmærksomme på oliefaktoren, og den økonomiske krises gennemslag i Danmark i 1970'erne viste jo, hvor ekstremt oliefølsom ikke mindst den danske økonomi var. Danmarks yderst aktive afspændingsdiplomati, især i forbindelse med de årelange forberedelser af Helsinki-konferencen i 1975, men i betydelig grad også ved CSCE-opfølg-

1 Se f.eks. Tim Knudsen: *Fra folkestyre til markedsdemokrati: Dansk demokratihistorie efter 1973*, København 2007.

2 Ove Kaj Pedersen: *Konkurrencestaten*, København 2011, især s. 13 ff.

3 Per Stig Møller: *Dage og kampe. Erindringer*, København 2016, s. 196 ff.

ningskonferencerne i Beograd, Madrid, Stockholm, Wien osv. mellem 1977 og 1990, får plads, men kunne godt være konkretiseret noget mere. F.eks. er det rigtigt, at Beograd-konferencens resultat fik „et stærkt dansk fingeraftryk“ (del 1, s. 276), men læseren får ikke at vide, hvori det bestod. Både Kjeld Olesens og Uffe Ellemann-Jensens og deres udenrigsministerielle embedsmænds proaktive indsats på CSCE-konferencerne gennem 1980'erne for at holde den europæiske afspændingsproces i live⁴ kunne godt have fortjent omtale.

Socialdemokratiets atomvåbenpolitik, i ikke ubetydelig grad set som en funktion af særligt Anker Jørgensens mangeårige emotionelle „afsky for atomvåben“, behandles med en blanding af forståelse og kritisk distance. Beskrivelsen af det internationale (og strategiske) bagtæppe for NATO's såkaldte dobbeltbeslutning i 1979 om udstationering af mellemdistanceatomraketter følger de konventionelle, for ikke at sige officielle, linjer uden redegørelse for de kvalitativt nye aspekter ved atomvåbenopbygningen i årene omkring 1980, som netop foruroligede mange socialdemokrater i Danmark og i vesteuropæiske NATO-lande – og tillige en række vestlige våbenkontroleksperter.⁵ Vurderingen af særligt den forkætrede fodnotepolitik fra 1982 til 1988 er forholdsvis kritisk mod begge sider: Den socialdemokratiske, idet politikens taktisk-indenrigspolitiske aspekt vedholdende betones, og den borgerlige, hvor „firkløverpartiernes“ og De Radikales prioritering af den økonomiske genopretningspolitik vejede tungere end hensynet til den traditionelle NATO-solidaritet. Schlüter-regeringen indførte derfor den hidtil usete parlamentariske praksis systematisk at lade sig bringe i mindretal på væsentlige spørgsmål uden at træde tilbage.

Forfatterens overordnede tolkning er, at Socialdemokratiets atomvåben- og fodnotepolitik primært antog en „kompensatorisk og terapeutisk“ karakter (del 2, s. 586). Når partiets indenrigspolitiske reformdagsorden var blokeret af et borgerligt flertals konstante krav om nedskæringer i krisens tegn, var det politisk hensigtsmæssigt at kunne markere sig desto skarpere på det afspændings- og sikkerhedspolitiske (og i øvrigt også på det miljøpolitiske) område. De Radikale var delvis motiveret af tilsvarende overvejelser. Tolkningen er ikke uden faktisk baggrund, men den strækkes også lovlig vidt flere steder. Således betvivles Socialdemokratiets angivne begrundelse for i 1983 ikke fortsat at støtte dansk medfinansiering af NATOs raketopstilling, nemlig

⁴ Se hertil Poul Villaume: „Pathfinders and Perpetuators of Détente: Small States of NATO and the Long Détente: The Case of Denmark, 1969-1989“, i Oliver Bange & Poul Villaume (red.), *The Long Détente: Changing Concepts of Security and Cooperation in Europe, 1950s-1980s*, Budapest/New York 2017, s. 205-234.

⁵ Se herom i Poul Villaume: *Lavvækst og frontdannelse, 1970-1985*. Gyldendal/Politikens Danmarkshistorie, bd. 15, København 2005, s. 284-288.

at forhandlingssporet i dobbeltbeslutningen fra 1979 ikke var blevet forfulgt tilstrækkeligt af NATO-siden. Begrundelsen „forekom at være et postulat“, skriver forfatteren uden nærmere argumentation (del 2, s. 106 f.). Men i betragtning af, hvor stor vægt ikke mindst Anker Jørgensen selv i efteråret 1979 lagde på netop forhandlingsdelen i NATOs dobbeltbeslutning – hvilket da også er velbeskrevet i del 1 – er begrundelsen i 1983 vel ikke så unaturlig, ej heller nødvendigvis usaglig. Fremtrædende vestlige våbenkontroleksperter var af samme opfattelse. Her og andetsteds kunne især Rasmus Mariagers forskningsresultater om de nordvesteuropæiske socialdemokratiers afspændingspolitiske samarbejde sidst i 1970'erne og først i 1980'erne⁶ have været fremhævet og udnyttet mere.

I den ellers udførlige gennemgang af den såkaldte anløbssag og den tumultariske optakt til „atomvalget“ i 1988 (del 2, s. 342-353) forbigås i nogen grad det springende punkt i hele affæren, nemlig det famøse dagsordensforslag, som opfordrede regeringen til i stedet for blot at „orientere andre stater“ om den danske atomvåbenpolitik at „underrette besøgende orlogsfartøjer“ om den, vel at mærke uden at kræve et svar, eller at fartøjerne respekterede den. Udgjorde forskellen mellem de to formuleringer en så radikal og substantiel ændring af den hidtidige danske politik, at selve landets NATO-medlemskab blev bragt i fare? Selvsagt ikke. Det var primært et (indenrigs)politisk valg fra Schlüter-regeringens side at tolke den sådan. Det kan således siges at være dette (og vel herunder Schlüters ønske om at danne regering med De Radikale) snarere end det socialdemokratiske forslag i sig selv eller Svend Aukens optræden, der førte til folketingsvalget.

Når dette er sagt, er det givetvis rigtigt, som det observeres flere steder af forfatterne, at der generelt var en nok så begrænset strategisk diskussion og tænkning i den socialdemokratiske folketingsgruppe af, hvordan Danmark bedst kunne påvirke NATOs atomvåbenpolitik i afspændingspolitisk retning, og at markeringspolitikken kom til at fylde for meget i forhold hertil. At markeringspolitik heller ikke var fremmed for Schlüter-regeringen, fremgår bl.a. af Uffe Ellemann-Jensens lancering i april 1989, da Den Kolde Krig var under hastig nedtrapning, af termen „aktiv internationalisme“ som den nye retning for dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik. Det fremhæves rigtignok, at termen næppe substantielt var særlig nybrydende i forhold til Danmarks hidtidige, faktiske udenrigspolitik. Alligevel overtager de følgende delkapitler uden videre termen som karakteristik af dansk udenrigspoli-

⁶ Rasmus Mariager: *Den vesttyske forbindelse: Studier i det sikkerhedspolitiske opbrud i Socialdemokratiet, dansk politik og civilsamfund, ca. 1976-1988* (disputats), Saxo-Instituttet, Københavns Universitet 2017.

tik fra 1990 og frem. Udtrykket bliver således en (selv)forklarende faktor bag Danmarks aktive støtte til USA's forberedelse af og deltagelse i den 1. Golfkrig (om Kuwait) i 1990-91. Mindre militante forslag til et dansk bidrag som f.eks. afsendelse af et hospitalsskib karakteriseres lidt kækt som udtryk for en „pæn dosis Koreakrigs-nostalgi“ (s. 505). På den anden side spores der en kritisk holdning til Ellemann-Jensens aktive indsats, sammen med især Tyskland, for i januar 1992 at få EF-landene til ensidigt at anerkende Kroatiens selvstændighed. Det bidrog formentlig til borgerkrigens udbrud i Bosnien (s. 511 f.). Kort efter påbegyndtes med UNPROFOR-styrken det vigtige skred i FN's aktioner fra det fredsbevarende til det fredsskabende, som Danmark hurtigt og uden megen debat blev en aktiv deltager i (smst).

De her rejste kritiske bemærkninger kan på ingen måde overskygge, at der samlet set er tale om en respektindgydende og meget værdifuld forskningspræstation fra de to forfatteres side. Der ligger åbenlyst en enorm arbejdsindsats bag værket (og forfatterne husker i øvrigt at takke studentermedhjælpere og andre, som på vigtige områder har bistået dem). De to bind er prisværdigt fri for trykfejl. Så tilgiver man gerne, at der i del 2 er lidt forvirring i slutnoteafsnittets sidefodstexter, som kun lader det første af de fire Schlüter-ministerier figurere, og at det første Schlüter-ministeriums periode i nogle overskrifter angives til 1982-1987, i andre til 1984-1987 (og i øvrigt, at forfatterne angiver Anker Jørgensens lidet „pamperagtige“ privatadresse til „København S“ (Amager) og ikke til den korrekte „København SV“ (den endnu mere ydmyge Sydhavn)).

De to binds største styrke ligger mindre i nye synsvinkler eller tolkninger og snarere i den yderst veldokumenterede og detaljerede, nærmest nidkære kortlægning og analyse af periodens utallige politiske kriseforlig og komplekse parlamentariske forhandlinger. Der er god grund til at håbe på, at de to bind vil bidrage til en (tiltrængt) styrkelse af interessen for den politiske historieskrivning i Danmark i bred forstand. Under alle omstændigheder vil Borring Olesens og Wium Olesens bind forblive uundværlige opslagsværker og oversigtsskabende arbejdsredskaber i mange år frem for alle, der som studerende, forskere eller blot almindeligt interesserede er optagede af 1970'ernes og 1980'ernes danske politiske historie. For deres indsats har de to forfattere fuldt fortjent modtaget prisen for Årets Historiske Forskningsresultat 2019.⁷

Poul Villaume

⁷ Se *Historisk Tidsskrift*, 119:2 (2019), s. 303-305 og i øvrigt Ritt Bjerregaards kritik og Thorsten Borring Olesens svar i *Historisk Tidsskrift*, 118:1 (2018), s. 127-142.